

VISKY András

A különbözős kora (Rezignált levél keresztényekhez a nacionalizmusról)

Kedves Barátaim! A mögöttem álló negyedévben szinte kizárólag egyetlen vékonyka szépirodalmi művel foglalkoztam. Írója élete legjavát emigrációban töltötte el – közép-európaiként Argentínában –, legjelentősebb műveit országától óceánnyi távolságban alkotta meg úgy, hogy szülőhazájától, a győlöve szeretett és szeretve gyűlölt Lengyelországtól pillanatra sem szakadt el. Íróember számára a legmélyebb emberi közösség – kultúrával, országgal, világgal, Istennel – a nyelvben realizálódik. Ennyiből már ki is találhatták, hogy Witold Gombrowiczról van szó, a mű meg, amelynek a társaságában a kolozsvári – tehát egy romániai – magyar színház megbízásából műlattan időmet, nem más, mint a jelentős színházi karriert befutott *Operett*. A mű körül kialakult dialógus valóságos volt, amennyiben egy népes és módfelett tehetséges szintársulat számára „preparáltam” a szöveget annak érdekében, hogy lehetőség szerint a legélesebben szembesüljünk jelentéseivel, a lehető legárnyaltabb színpadi megjelenítés végett.

A darab főalakja egy körülrajongott párizsi divatdiktátor, Fior, akizért hívnak meg a provinciának számító Himaláj hercegségbe, hogy alkossa újjá a női és férfi szilueteket, mutasson kiutat a válságból, alkossa meg az elkövetkezendő idők viseletét. Ám Fiornak nincsen sem ötlete, sem mondanivalója, amiért is állandóan fecseg és szenveleg, narcisztikusan nyalogatja saját sebeit, és megsértődik folyvást, mert azt tapasztalja, hogy kinyilatkoztatott igazságaira senki sem kíváncsi, de hát nem is tanácsot kértek tőle, és még csak okos diskurzusokat sem, hanem – ruhát. Ez a vákuum-szituáció szippantja magába az álruhás Hufnágel grófit, az elcsapott szolgálot, aki a hercegi udvar lakájainak segítségével forradalmat szervez, és átveszi a hatalmat.

Gombrowicz művei majd minden esetben a templomtéren kezdődnek, kijön a nép a miséről, és mintegy szimbolikusan is belép a Történelemnek nevezett színházba, akárha Krakkóban volnánk, a Szentlélek téren, ahol a templomnak és a színháznak egy tere van. A darabnak van egy pap szereplője is, talán a legkegyetlenebbül megrajzolt figura, aki bármilyen eseményt sietve szentesít és megáld, odafordul az éppen hatalmon levőhöz, és azt mondja: „Fiat voluntas tua.” Gombrowicz nem hagy kétséget afelől, hogy az általános válságnak, amelyben élünk, előidézője és elmélyítője az anarkisztikus vált kereszténység, amely folyvást lekési az eseményeket, azzal hitegeti magát, hogy a külső megfigyelő pozíciójából érvényes magyarázatokat kínál a világ egészének az állapotát illetően, jó lehet csak utólagosan van jelen az eseményekben, mert a túlélés-rejárszik rá. Hatalmi paradigmák lakója az ellakajósodott világban. Görccsen kapaszkodik, hogy fölül maradjon, amikor már régen eltűnt mint tényező a világ színpadáról, noha a hatalmi machinációkban továbbra is elszeretettel részt vesz. A darab végkifejlete egy sajtóosan Witold Gombrowicz-i apokalipszis, amelyet azonban a szereplők idillikusan élnek meg, amiképpen olykor Samuel Beckett figurái, akik megátalkodottan ragaszkodva az idillhez nagy leleménynyel festik át a katasztrófát, valamiféle meghatározhatatlan, non-eszkatologikus várakozás anti-reményében.

A korszerű keresztény hitnek erre a fiori csapdjára mások is felhívták a figyelmünket, de hogy ne szaporítsam túlzottan a példákat, hiszen még mindig a bevezetőnél tartunk, a továbbiakban még csak egyetlen, újfent – igencsak ingatag fogalmaink szerint legalábbis – nem hívó szerzőt fogok idézni, és a belső szimmetria kedvéért ismét lengyelt. Leszek Kolakowski *Egy metafizikus sajtótájékoztató stenogramja, melyet a démon tartott 1963. december 20-án Varsóban* című írásában a démon a következőt diktálja az egyházi újságíróknak: „Az egyház [...] versenyt fut az idővel, modern, haladó, higiénikus, funkcionáló, teljesítőképes, edzett, karakán, motorizált, rádiófonizált, tudományos, tiszta és energikus akar lenni.” Majd így folytatja: „Kéjes élvezet jelentene számomra, hogy bemutassam önöknek szerencsétlenségüket és szánalomra méltó fáradozásait, hogy hogyan próbálnak megfelelni a koruknak, mely önöket úgyis állandóan több ezer mérfölddel megelőzi.”

Kedves Barátaim! A mindenütt és mindenben hangját hallató kereszténység alapvetően nincsen jelen, és ezt nem én állítom, hanem ahogyan a *Római levél*ben olvashatjuk, az Isten fiaiban Istenreszóvára várakozó világ, a nagyon sok esetben formátumos és a kereszténység helyzetét hitelesen átvilágító megnyilatkozások tanúsága szerint. Jelen lenni csak a megjelenített és megélt szentség felidézésével lehet, amely amiképpen az eszünkkel tudni véljük, nem tisztaságot jelent, hanem készenlétet az áldozatra, szolidáris elkülönítettséget, megítélő szeretetet. A keresztény ember, ezen belül meg a keresztény értelmiségi jelesül, nincsen benne a világban, ama

krisztusi meghagyás szerint, önmagát az általa gyártott, esetenként tetszetős magyarázataival helyettesíti egy jól nyomon követhető ahistorical purity (történelmietlen purizmus) jegyében, ami kifelé s értettségéből fakadó szentori ítéletként, befelé meg andalító bölcsődalként hangzik fel.

Szorogya figyelem régiók keresztény szerzőinek őszinte és becsületos erőfeszítését arra, hogy valamiféle élhető és józan keresztény nacionalizmus teológiai terminológiáját dolgozzák ki – nota bene: ez is csak elvéve és vitatható színvonalon történik...! –, miáltal a különböző keresztény denominációk semmilyen említendő példáját nem élik meg a krisztusi szeretetnek az etnikai feszültségek terén. Ehelyett a nyelv és a „megtartó” kultúra kazamatáiba húzódva gyanakodva lesik egymás mozgását. Nem rejtem véka alá, hogy a nacionalizmus teológiai terminológiáját, legalábbis az általam ismert kísérletek legjavában, fogalmi domesztikációnak tekintem, és mint ilyen, semmit nem mond el arról, ami, például, a dél-szláv térségben történt és jószerével történik – velünk. Mert abban, úgy vélem, mindannyian egyetértünk, osztoznunk kell a történelemben, függetlenül attól, hogy hol éljük túl szegényünket, tévékészülékünk előtt üldögélve. Másfelől meg valóban azt hiszem, hogy még nem értünk a történet végére, főként azért nem, mert az alakuló, még hihetetlenül törekeny békének örvendezve elfelejtünk szembenézni önmagunkkal, a régiók egészének a helyzetével és a keresztény közösségek feladatával a stabilizáció útján. Vajon milyen kísérletei vannak régiókban, a nyugati és keleti kereszténység találkozási pontján a valóságos találkozások létrehozására?

Az események tehát – és ezt, remélem, a tények kötelező tisztelete mondhatja velem – régen túlhaladták a nacionalizmus kérdéskörében a fogalmi tisztázások korát, ám talán még lehetőségünk van a valóságos megtisztulásra. A kettő – a fogalmi tisztázás és a megtisztulás – oly távol esik egymástól, mint a keresztfa két oldalán függő két lator. Ha arra gondolok, hogy olyan országban élek,

Graffiti egy elhagyott térben

amelyben a nacionalizmus mindig is kéznél levő jolly jokere a hatalomnak, akkor az érvényben levő keresztény narratívákat nem egyszerűen gyöngének, hanem kifejezetten amnéziásnak vagyok kénytelen tekinteni. Mark D. Chapman a témába vágó kitűnő munkájában (*Theology, Nationalism and the First World War: Christian Ethics and the Constraints of Politics*) arra figyelmeztet, hogy „valamiféle egyházi-közösségi tisztaságba menekülni nem mutatkozik többnek, mint egy pátozdús kísérletnek, hogy az emberi végesség és történelmi kondicionáltság valósága előtt megfutmodjunk, annak az emberi vágyakozásnak kifejezéséért, hogy olyanok legyünk, mint az angyalok.” Majd pedig Janet Martin Soskice szavait idézve hozzáfűti: „Ha Isten nem becsülte le az emberi mivoltot, és nem is esett kétségbe miatta, miért kellene ezt tennünk nekünk?”

Vajon van-e egyáltalán relevanciája annak a kérdésnek, hogy a nemzetek létezése Isten akarata-e, vagy sem? Hogy poszt-bábeli vagy pre-bábeli eseménnyel állunk-e szemben? A zsidó hagyomány egy hozzám igen közel álló, nagyon szellemes interpretációja szerint Bábel előtt minden nép két nyelvvvel rendelkezett, a nemzeti nyelvel és a szent nyelvvvel, amikor pedig Isten összezavarta a nyelveket, visszavonta a szent nyelvet, amely az Istennel és, következésképpen, egymással való kommunikáció alapvető médiuma volt. (Mintha pünkösdi események ezt a bűbajos magyarázatot részesítenek előnyben, nem igaz...?) Magatartásunk egészére ezt tartom ma is jellemzőnek, a szent nyelv hiányát, amely az Istennel való szóértést sohasem választja el az emberrel való szóértéstől; és az emberrel való kommunikációt lehetetlennek tartja Isten valóságos és jelen lévő személyének a kiiktatásával. Mert arra ugyan nagy energiákat fordítunk, hogy a tan tiszta maradjon, ám a valódi jelen-

tések létrejötte a testté lett tanhoz kapcsolódik, ez, a testté léte, az egyetlen eseménye a világnak, amely Istenre utaló jelentéseket szül. Szimptomatikusan tartom, hogy a *Jelenések könyvében* szereplő kitétel alapján – „minden törzsből és nyelvből, minden nemzetből és népből” (Jel. 5,9) – a nemzeti jelleget egy magában való értéknek tekintni a teológiai gondolkodás, amiből azt a sommás következtetést vonja le, hogy létezhet egy bizonyos fajta időleges keresztény nacionalizmus, amely még „ama napon” is elnyeri méltó jutalmát, amiből az eszkatológiai etnicitás gyanús és homályos szemlélete nyeri teológiai legitimitációját. Ennek a gyöngé pontját abban látom, hogy az etnikai keretet még Isten előtt is lerögzíti, jöllehet arról, hogy kicsoda zsidó, Isten döntött a kiválasztás titokzatos aktusában, és a döntés jogát továbbra is fenntartja magának. Így hát arról is, hogy kicsoda szlovák vagy magyar vagy román, cseh vagy szudéta, szerb vagy horvát vagy bosnyák, angol vagy ír, török vagy kurd – és a felsorolást a konfliktuális törésvonalak mentén még sokáig lehetne folytatni – nos arról is Isten dönt, változatlanul, ama napon. Nincs kizárva, hogy a második világháború idején a nagy és erős Németországban, a szédítő nemzeti megújulás korában „egyedül” Dietrich Bonhoeffer volt német, és úgy tűnik, Istennek ezt a döntését mint-ha a történelem is hitelesítette volna azóta. Mi több, Bonhoeffer mintegy lehetővé tette, szakrális értelemben legalábbis, a németiség további létezését is, mert saját testében adott választ arra, hogy mi, illetőleg ki a német. Mert aki meg akarja tartani az ő nemzeti létét, elveszi azt, aki pedig elveszíti az ő nemzeti létét én éretem, az meg tartja azt.

Kedves Barátaim! Vajon kiderült-e az eddigiekből, hogy az egyetlen említendő motívuma annak, hogy a nacionalizmus problémáját fölvettem, a félelem?

Félek, igen, nem tagadom.

Nem akarok egyedül félni, azért vagyok itt, és azért beszélek hangosan, mint éjszaka a temetőben szokás. De nem a románoktól félek magyarként Romániában, és még csak a sötét hatalmi játszmáktól sem, amelyek szemérmetlen nyíltsággal a szemem előtt folynak, egyre bizonytalanabb irányba. Ahhoz a bélpokloshoz hasonlítok, akinek miután megtisztította, Jézus szigorúan megtöltötte, hogy beszéljen arról, ami vele történt. A gyógyult azonban, ahelyett hogy áldozatot mutatott volna be a krisztusi rendhagyás szerint, beszélni kezdett. Aminek az lett az eredménye, hogy Jézus már be sem m ehetett többé abba a városba.

Amikor a polisz „brutalizált kultúrájában” (Esterházy Péter) megsokasodik a beszéd, kevesebb áldozat mutatattik be, az Ember Fia meg a városon kívül reked. Ilyenkor egyre többet kell fecsegnie, görccsen ügyelni a szabatoság látszatára, megátalkodott eleganciával idézni az Írás legfrappánsabb mondatait.

A polisz mezítelenségük miatt szegényező lakói azonban ruhát kérnek, nem tanácsokat.

Gyógyulni szeretnének, nem a gyógyulásról csevegni.

A felebarát vért számonkérő, az Evangélium szavával élve „ke-mény” Istentől félek, aki a kinyilatkoztatott Írást nem a beszéd, hanem a testté léte tárgyává tette.

Anacionalizmusról pedig nincs mondanivalóm.

Nos, mi a teendő?

(Záródek. Nicolae Steinhardt emlékére)

Történt, hogy a szent életű Ferenc és Richárd rabbi negyedszázadon át nem találkozhattak egymással, a fogságban közösen eltöltött hét évet követően. Amikor ismét „egymás színalátása ajándékában részesültek”, ahogyan a rabbi szerette volt mondani, Ferenc úr a kertbe invitálta legkedvesebb barátját, és ott a fügefafa alatti padon kínálta helylyel. Akkor Richárd a közösen eltöltött idő felidézésébe fogott.

– Emlékszel, Ferenc, a nehéz tél évében feleséged, a hetet szülő, csomagot küldött neked, és a csomagban egy szvetter is volt. Te csakhamar észrevetted, az asszony leleményesen két külön megkötött szvettert öltöztetett egyvé, hogy melegebb legyen, vagy hogy, mert tudta, kivel van dolga, könnyebben megoszthasd valakivel. Akkor te egy csontpenge segítségével gondosan szétválasztottad a kettőt, és az egyiket nekem adtad.

– Minden szavad igaz, rabbi – mondta Ferenc –, csak arról felelkeztl meg, hogy a csomagot a te feleséged küldte, a te feleséged köitte a kettő osztható szvettert, mert jól ismerte természetedet, és miután a csontpengével rendre elvagdostad a szálakat, nekem adtad az egyiket, hogy átvészeljem a telet.

– Úgy van, barátom, valóban így történt, azt kivéve, hogy nem én adtam neked, hanem én kaptam tőled.

– Nem, nem, barátom, én kaptam, te adtad, hiszen emlékszel.

– Te adtad nekem, Ferenc, biztosan, annyi nyilvános helyen elmondtam már, sőt még írás is van róla, számtalanszor fölemlégettem könyveimben az esetet.

– Nekem te, Richárd, minden kétséget kizáróan, templomok szószékéről is elhangzott, nem is egyről, sőt gyermekeim is így tudják, kérdezd csak meg tőlük, nem fognak hazudni.

– Te adtad nekem, Ferenc – kötötte az ebet a karóhoz Richárd.

– Nekem te, Richárd – erősödött Ferenc.

– Te nekem!

– Nekem te!

– Te!

– Te!

– Te!

– Te!

– Te!

VISKY ANDRÁS 1957-ben született Marosvásárhelyen. A kolozsvári BBTE adjunktusa és a Koinonia Kiadó igazgatója. Jelentős kötetei: *Reggeli csendesség*, Budapest, 1995; *Göblen*, Pécs, 1998.